

LISTY
FILOLOGICKÉ
FOLIA
PHILOLOGICA

O obcování s sebou učených

KATEŘINA ŠOLCOVÁ – MAGDA KRÁLOVÁ – ZDENĚK ŽALUD (vyd.), *Korespondence Jana Marka Marciho z Kronlandu*.

Praha, Filosofia 2024 (Studie a prameny k dějinám myšlení v českých zemích, 24), 646 s.

ISBN 978-80-7007-766-5.

Nadpis „O obcování s sebou učených“ patří původně 95. kapitole knížky *Dvěře jazyků odevřené* od J. A. Komenského, současníka pražského polyhistora Jana Marka Marci. Nejen že obě tyto osobnosti spojuje táž historická epocha (Marek Marci se narodil 3 roky po Komenském a zemřel 3 roky před Komenským), ale navíc je provází i podobné nadšení z možností korespondence. Tak u Komenského po uvedeném nadpisu následuje radostné vyjádření č. 934: „Jak pěkná a milostná věc jest se vzdálenými mluvit a cokoli oznámiti moci! Ne skrze vzkazování, ale skrze listy.“ A tato slova jako by předznamenávala náladu mnoha dopisů vyměňovaných mezi Markem Marci a jeho přáteli.

Nad rámec obvyklých zdvořilostních frází často vystupuje čirá radost, provázená dychtivým zájmem o novinky, o názory druhých, o nové knihy a nové plány sprátených učenců, přijímané vždy s potěšením a obdivem, přestože občas i s námitkami. Snaha posloužit obci učenců poznáváním pravdy, dosud skrývané za zázraky přírody, je pěstována udržováním radostných, až láskyplných korespondenčních vztahů, nevyhýbajících se emocím: „... konečně následujícího dne ke mně k mému potěšení po tolikerém bloudění dorazila kniha latinsko-arabských evangelií, a to zcela nepoškozená. A kdyby mé mimořádné nadšení nezmírnilo Vaše výčitky a podezření, jež byly k dopisu připojeny, obávám se, že by se mi přihodilo totéž, co onomu starci, kterého ověnčili jeho tři vítězní synové. Avšak copak bych kdy mohl zapomenout na svého nesmrtelného přítele, jehož podobu jsem hluboce vtiskl do nejvnitřnějších zákoutí svého ducha? Chraň Bůh, abych byl takto přelétavý: Athanasius zůstane mým přítelem a budu ho hledat a nalézat kdekoli na světě, dokud duch bude nad tělem vládnout...“ (v edici dopis č. 12 z 28. 3. 1643).

Tedy ještě jednou: radost z knihy latinsko-arabských evangelií (!) Marka Marci málem zabila. Naštěstí byl paradoxně zachráněn jakousi hořkou zmínkou v přiloženém dopisu. Ale copak by Jan Marek mohl kdy přestat milovat svého nesmrtelného (a nesmrtelnost je řecky *athanasiá*) přítele Athanasia (Kirchera)? Atd. Taková je atmosféra probleskující z mnoha listů v dlouhé řadě 61 dopisů vzdělaných osobností 17. století.

Podnět k soubornému vydání dochované korespondence Jana Marka Marci vzešel od již zesnulého Josefa Smolky. Edici a překlady realizovali K. Šolcová, M. Králová a Zd. Žalud. Jejich společné dílo je výsledkem projektu GA 20-03823S, „Jan Marek Marci z Kronlandu (1595–1667) v souvislostech českého filosofického baroka“, který byl podpořen Grantovou agenturou České republiky a řešen ve Filosofickém ústavu AV ČR.

V knize je zpracován základní korpus 61 dopisů, v některých případech jen jejich dochovaných úryvků. Tento soubor je evidentně neúplný a je tak možné, že bude dalším bádáním doplňován. O neúplnosti svědčí jednak dochované zmínky o dopisování Jana Marka s dalšími osobnostmi, například Rodrigem de Arriaga, jednak například skutečnost, že z 39 známých dopisů mezi Markem Marci a Athanasiem Kircherem jich je plných 38 adresováno Kircherovi.

Zjednodušeně lze řadu 61 dopisů rozdělit do tří skupin: na korespondenci s učeným jezuitou Athanasiem Kircherem, usazeným v Římě, na korespondenci s putujícím Janem Caramuelem a na korespondenci s jinými osobnostmi. Pokud nás zajímá počet dopisů v jednotlivých skupinách, není na škodu přesná čísla poněkud zaokrouhlit a představit si podíly jako počet hodin na běžném ciferníku. Korespondenci s A. Kircherem potom náleží asi 8/12 (přesně 39 z 61), dopisům pro Jana Caramuela a od Jana Caramuela asi 3/12 (přesně 16 z 61) a jen asi 1/12 dopisům ostatním (přesně 6 z 61). Korespondence s A. Kircherem tak představuje jasnou většinu. Jedná se zpravidla o stručné dopisy uložené v Archivio Storico della Pontificia Università Gregoriana. Nicméně, například nejmladší z dopisů Kircherovi, dopis z roku 1666, je v majetku Yaleovy university a píše se v něm mimo jiné o Voynichově rukopisu.

Pokud by nás více zajímal celkový rozsah tří skupin dopisů, dostaneme jiný obrázek. Podle počtu stran v souborném vydání korespondence zabírají nadpoloviční většinu dopisy putující mezi Janem Markem a Janem Caramuelem. Z velké části jsou to dopisy zveřejněné v Caramuelově knize *Mathesis biceps* z roku 1670. Mnohem četnější, avšak stručnější listy pro a od A. Kirchera jsou v součtu méně rozsáhlé. K tomuto rysu dopisového korpusu se ještě vrátíme níže.

Konečně z časového hlediska se jedná o listy z období let 1640 až 1666. Početná korespondence s A. Kircherem tvoří páteř korpusu a stojí také na začátku i na konci časové řady. Od roku 1644, kdy Jan Marek oslovil J. Caramuela, se přidává i druhá řada dopisů. Po „smršti dopisů“ s Caramuelem v roce 1644 už je dále dopisování s učeným opatem méně intenzivní, ale pokračuje také téměř do smrti Marka Marci. Co se týká dopisů ostatním adresátům, psal Marci roku 1640 Galileovi Galilei (dopis č. 3), roku 1646 neznámému adresátovi o lázních v Hornhausen (dopis č. 36), roku 1655 Johannu Philippovi von Schönborn (dopis č. 48), z roku 1658 je dopis od Heinricha von Friesen (dopis č. 55)

a v letech 1661 a 1662 následují dopisy od Aloise Kinnera a Aloisi Kinnerovi (dopis č. 56 a dopis č. 57).

Souborná edice korespondence Jana Marka Marci je zpracována velmi pečlivě, s bohatým komentářem, na vysoké jazykové úrovni. Po rozsáhlém úvodu ke korespondenci následují jednotlivé dopisy v chronologickém pořadí (přestože datování několika dopisů je nejisté, jak je připomenuto v komentářích). Každý dopis je uveden hlavičkou a registrem v angličtině a češtině, po nich přichází latinský a český text. Za latinskou edicí a českým překladem se uvádějí sigla a isagogé a nakonec podrobný věcný komentář. Kniha je zároveň doprovázena mnoha vyobrazeními. Jednak jsou to reprodukce ilustrací nacházejících se přímo v dopisech, jednak dobové portréty zúčastněných osob, reprodukce titulních stran historických děl a další. V obrazové příloze v závěru knihy navíc nacházíme i několik reprodukcí Markových dopisů – autografů.

Edice a překlady jsou provedeny výborně, a pokud lze soudit, vlastně bezchybně, s výjimkou takřka nutných tiskových chyb, které se ani takovému dílu nevyhýbají. Komentář je důkladný, věcně i filologicky na vynikající úrovni. Uvádějí se odkazy na velké množství sekundární literatury, čtenář je upozorňován například i na latinská vybočení z větné vazby, na nezvyklá latinská slova, na narážky na klasické autory nebo na citace z nich. Při citování z *Aeneidy* je používán nový překlad z roku 2023 atd.

Při tomto náročném způsobu komentování editoři drží latku velmi vysoko, a tak by bylo zvláštní, kdyby nedošlo k aspoň drobným přehlédnutím nebo odchýlkám. Spíš jen na důkaz toho, že autor těchto řádků se snažil číst pečlivě, nechť je dovoleno uvést několik drobných připomínek. V dopisu č. 21 z 8. 6. 1644 hovoří Marek Marci o knihách, které se chystá vydat. Ve větě *Sequetur autem brevi libellus de proportionibus motus, alius de proportionibus motus figurarum rectilinearum...* (v překladu „Brzy bude následovat knížka o úměrnosti pohybu a jiná o úměrnosti pohybu přímočarých obrazců...“) by zřejmě bylo vhodné navrhnout úpravu latinského textu, nejspíše opravit *libellus* na *libellum* a vypustit čárku mezi *motus* a *alius*. Nedává totiž smysl, že by se v roce 1644 hovořilo o zamýšleném vydání knihy, která už vyšla v roce 1639. Dále: též titul *De proportionibus motus figurarum rectilinearum* je někdy přeložen „O úměrnosti pohybu přímočarých útvarů“ (například dopis č. 3), jindy méně zdařile „O poměru pohybu pravoúhlých obrazců“ (dopis č. 37). Také je škoda nezmínit se v jinak výborném komentáři o tom, že *coeli sacra fames* (dopis č. 23) je narážka na *auri sacra fames* z Vergilia (*Aeneis*, III,57), nebo u výrazu *aeternus Pimander* (v překladu „věčný Pastýř lidí“, dopis č. 18) neuvést v komentáři souvislost s Hermem Trismegistem. U portrétu Jana Marka Marci na straně 585 se uvádí, že je převzat z knihy *De proportionibus motus seu Regula sphygmica* z roku 1639. To je samozřejmě pravda, ale bylo by

vhodné přihlédnout i k tomu, že tento portrét Marci publikoval ve svých knihách nejméně čtyřikrát, a hlavně k tomu, že poprvé to bylo už roku 1635 v *Idearum operatricium idea*. To vše jsou ovšem drobnosti.

Vraťme se nyní ke skutečnosti, že v rozsahu dopisů, jak bylo řečeno výše, jsou značné rozdíly. Nejdelší dopis (Caramuelův dopis č. 25) zabírá v edici přes 50 stran, přičemž edice mnoha kratších dopisů není delší než čtyři pět stránek. Rozdíl je způsoben tím, že některé dopisy obsahují delší vědecký výklad určitých problémů. Korpus všech 61 dopisů by tedy bylo možno rozdělit ještě jinak, řekněme na *dopisy konverzační* (většina krátkých dopisů souboru) a zpravidla rozsáhlejší *dopisy vědecké* (jsou to jednak dopisy 7 a 8 Athanasii Kircherovi, jednak především dopisy 17, 25, 26, 28, 29 a dopis 59 z Markovy korespondence s Janem Caramuelem).

Dělit dopisy na konverzační a vědecké se zdá být vhodné mimo jiné kvůli konstatování, že zatímco u konverzačních dopisů se celkové zpracování v edici i komentář jeví jako takřka dokonalé, u vědeckých dopisů si alespoň autor této recenze neodnáší dojem, že by mu bylo zcela objasněno, oč se přesně jedná. Jinými slovy: dopídit se toho, jak byla vlastně míněna vědecká argumentace obou diskutujících, je do značné míry ponecháno na čtenáři, a to i přesto, že překlad je opět výborný, odkazy na sekundární literaturu jsou bohaté, úvodní shrnutí dopisu dává smysl. Je pochopitelné, že výklady vědeckých pasáží tohoto typu by mohly být už nad rámec předkládané edice, přesto se zdají poněkud chybět.

Editoři jsou si ovšem vědomi úskalí spojeného s vědeckými dopisy. Sami v úvodu knihy, na straně 61, na problém upozorňují: „Značné potíže působil překlad pěti dopisů obsažených v *Mathesis biceps* (č. 17, 25, 26, 28 a 29), a to kvůli vysoce odbornému, z dnešního hlediska těžko srozumitelnému obsahu a terminologické rozkolísanosti. I odborníci na přírodní vědy připouštějí, že Marciho formulace jsou skutečně dosti krkolomné a není snadné jim rozumět.“ Pro upřesnění dodejme, že autorem dopisů 25 a 28 je J. Caramuel. Výtka krkolomnosti a rozkolísanosti by se tak neměla týkat pouze Marka Marci.

A ještě jedna drobnost. Jak bylo řečeno, korpus 61 dopisů je neúplný, protože mnoho dopisů je aspoň prozatím ztraceno. Existují však ještě dva vědecké dopisy, které se dochovaly, ale nebyly do edice přibrány. Je to jednak Caramuelovi věnovaná *Anatomia demonstrationis* z roku 1650, o níž se v úvodu *Korespondence* na straně 49 konstatuje, že tento text není v edici zahrnut. Dále je to další dopis Caramuelovi s názvem *De caussis naturalibus pluviae purpureae Bruxellensis*. Tento dopis vydal Marci sám hned dvakrát. Poprvé jako samostatnou knížku v roce 1647, podruhé jako součást spisu *Philosophia vetus restituta* z roku 1662.

Závěrem lze říci, že čerstvě vydaná *Korespondence Jana Marka Marciho z Kronlan-du* představuje velmi kvalitně zpracovaný, pevný a vysoce spolehlivý základ, v němž se lze pohodlně informovat o takřka veškeré dosud známé korespondenci Jana

Marka. Zahrnuty nejsou jen dva dochované Markovy vědecké dopisy. Na pozadí pestré a bohaté mozaiky nečekaných historických detailů a souvislostí se v přehledu korespondence zajímavě rýsuje i celkový vřelý přístup Jana Marka Marci k přátelům a k záhadám světa vůbec. Úkolem badatelů tak do budoucna zůstává jednak doplňování tohoto základu o další dopisy, pokud se je podaří nalézt, jednak svedení dalšího souboje s nesnadno srozumitelnými přírodovědnými výklady Jana Marka a jeho přátel a obohacení komentářů k těmto vědeckým dopisům.

RICHARD MAŠEK

Praha

rd.masek@seznam.cz

IVANA KOUČKÁ, *Antické dějiny v české historiografii na příkladu osobnosti prof. Josefa Dobiáše. Josef Dobiáš (1888–1972)*.

České Budějovice, Bohumír Němec – Veduta 2022, 374 s.

ISBN 978-80-88030-67-6.

Edici „Osobnosti českých a moravských dějin“ českobudějovického nakladatelství Veduta znají spíše čeští medievisté než zájemci o dějiny vědy – vyšly v ní životopisy mj. Oldřicha II. z Rožmberka nebo Jakoubka z Vřesovic.¹ Její devatenáctý svazek se však věnuje významnému českému historikovi starověku a Pelhřimovska, s důrazem na první z jeho specializací.

„Úvod“ (s. 7–12) čtenáře informuje, že monografie je upravenou disertační prací, která byla obhájena dne 22. září 2020 na Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě (s. 7),² a stručně představuje strukturu monografie a její prameny, zejména archivní fondy a použitou literaturu.

První kapitola, „Antické dějiny v české historiografii 1882–1918“ (s. 13–35), líčí neradostnou situaci výuky antických dějin na filosofické fakultě české pražské univerzity před Dobiášovou habilitací: přednášky týkající se starověkých dějin konali např. Josef Král nebo František Groh, o římských dějinách přednášeli

¹ ANNA KUBÍKOVÁ, *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004; JAN BOUKAL, *Jakoubek z Vřesovic († 1462)*, České Budějovice 2016.

² IVANA KOUČKÁ, *Antické dějiny v české historiografii na modelu osobnosti prof. Josefa Dobiáše*, Olomouc 2020. Oponenty práce byli Jana Kepartová a Lubor Kysučan. Jejich připomínky byly při přípravě monografie k tisku zohledněny.